

KVANTITATIVNÍ GENETIKA

„Jednoduché“ mendelovské fenotypy – srpkovitá anémie

Většina „jednoduchých“ mendelovských systémů ve skutečnosti mnohem složitější

srpkovitá anémie: zpravidla jako jednonukleotidový znak – substituce v 6. kodonu genu pro β -řetězec hemoglobinu: Glu $\rightarrow$ Val $\Rightarrow$ alela A $\rightarrow$ S (S zpravidla považována za „recesivní“ vůči A)

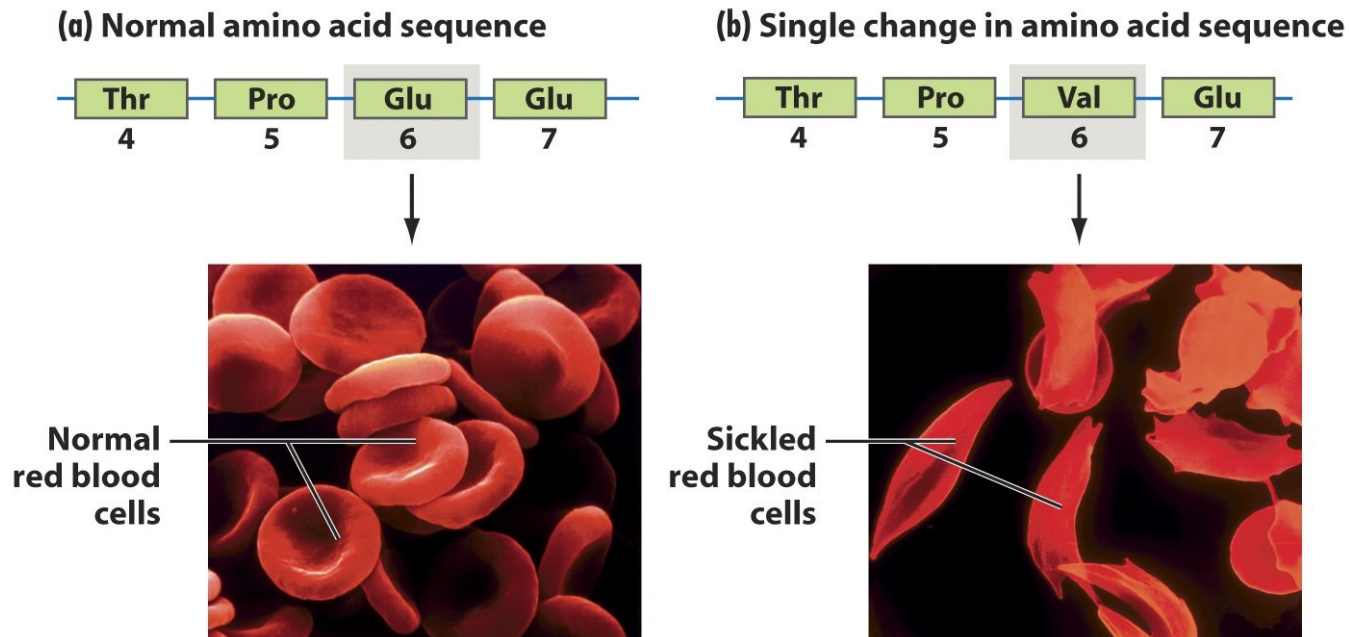
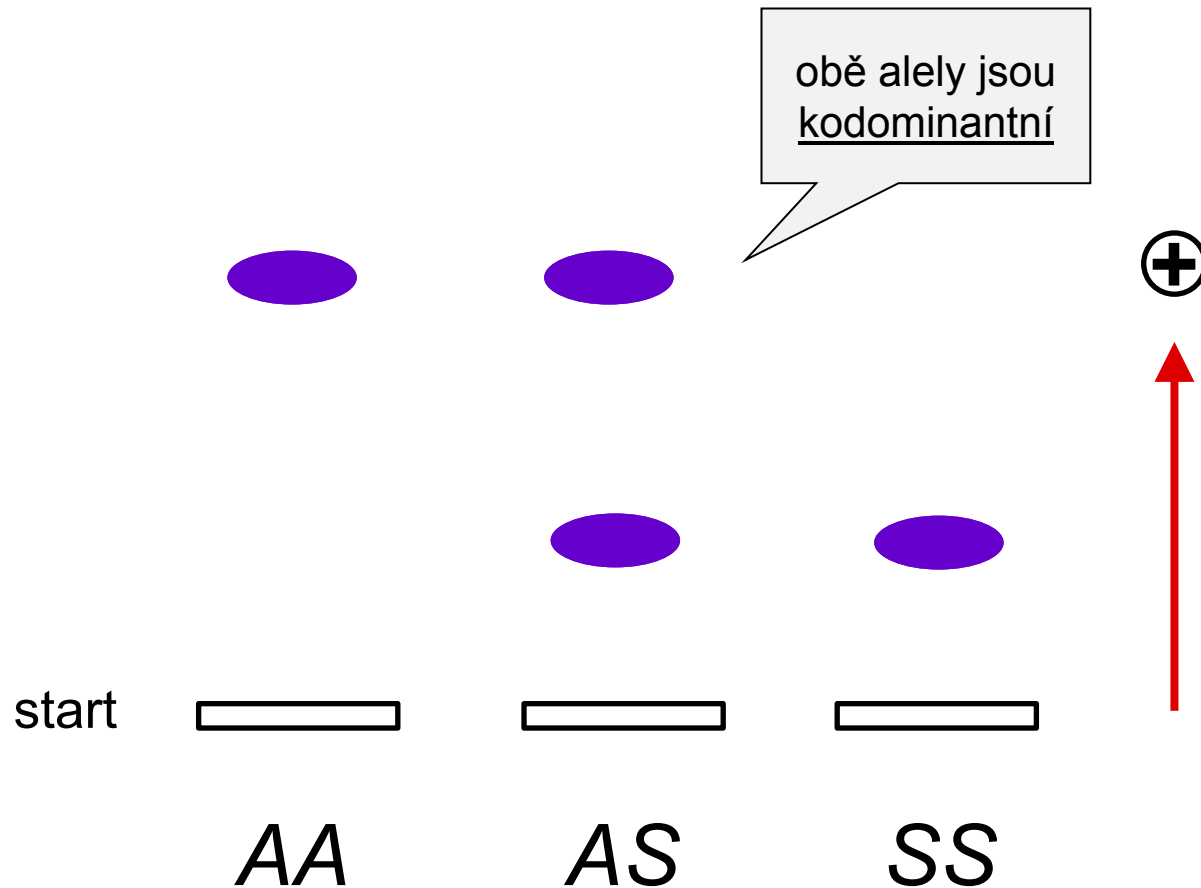

Figure 3-13 Biological Science, 2/e

Fenotypy spojené s alelou S:

1. Pohyblivost v elektrickém poli

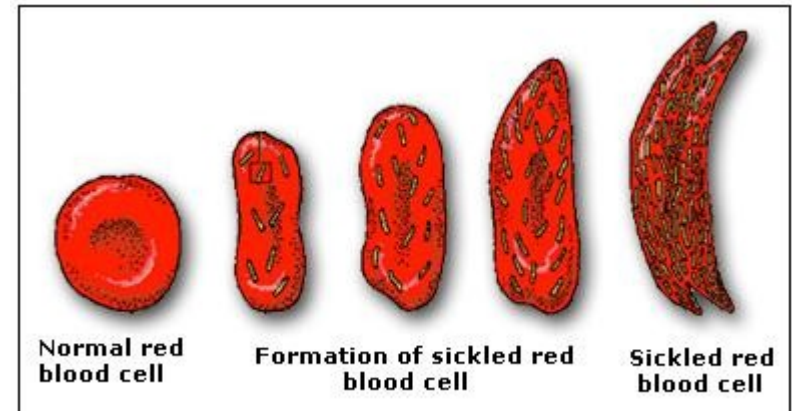

Fenotypy spojené s alelou S:

2. Srpkovitost

nízký parciální tlak O_2 → alosterická změna – vazba na α -řetězec, tvorba dlouhých řetězců ⇒ deformace krvinky

srpkovitost u SS i AS jedinců ⇒ z hlediska deformace je S dominantní

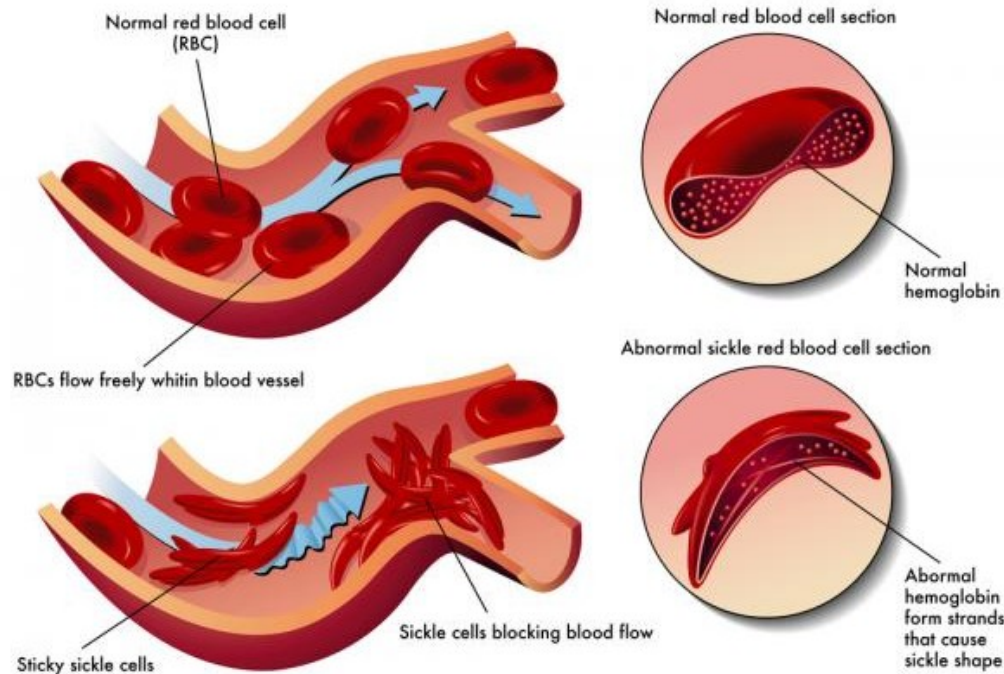

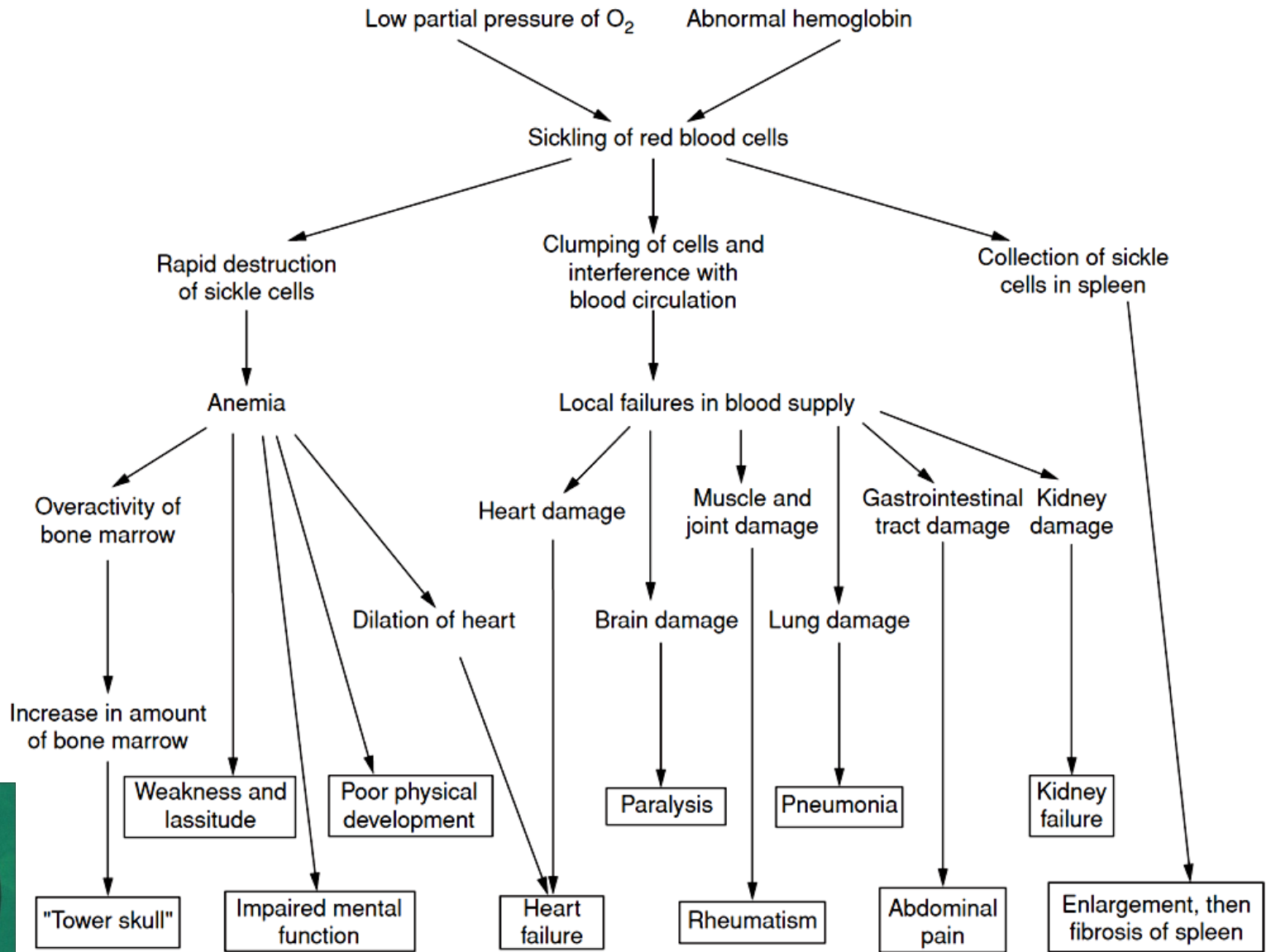
Fenotypy spojené s alelou S:

3. Srpkovitá anémie

u jedinců SS řetězce delší $\Rightarrow$ větší deformace krvinek $\Rightarrow$ fatálnější dopady na organismus: rozpad krvinek (anémie), ucpávání cév atd.

pleiotropie, velký rozptyl fenotypových projevů

Fenotypy spojené s alelou S:

3. Srpkovitá anémie

u jedinců SS řetězce delší $\Rightarrow$ větší deformace krvinek $\Rightarrow$ fatálnější dopady na organismus: rozpad krvinek (anémie), ucpávání cév atd.

pleiotropie, velký rozptyl fenotypových projevů

klinický syndrom jen u SS $\Rightarrow$ alela S vůči A recesivní

Fenotypy spojené s alelou S:

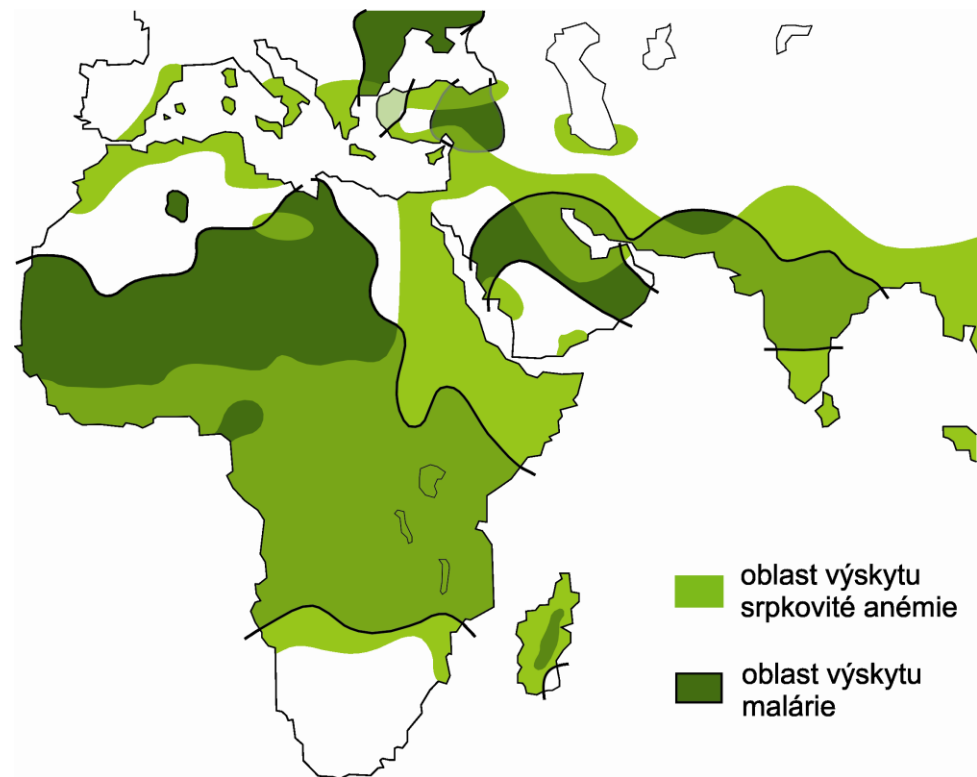
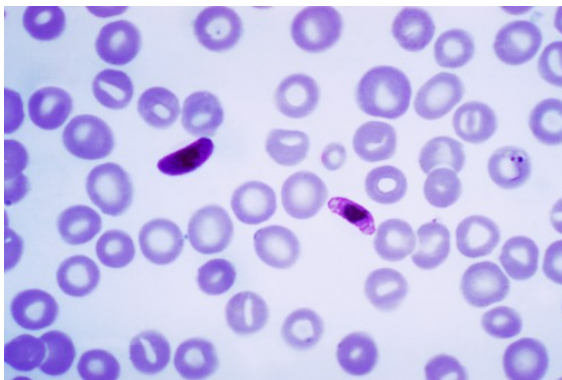
4. Rezistence vůči malárii

zimnička tropická (*Plasmodium falciparum*)

komáři *Anopheles*

odstraňování srpkovitých erytrocytů slezinou
rozpad defektních buněk

z hlediska rezistence alela S
dominantní

Fenotypy spojené s alelou S:

4. Viabilita

nemalarické prostředí: S recesivní

malarické prostředí: SS – silná anémie; AA – malárie; AS – žádná anémie, slabá malárie $\Rightarrow$ alela S je superdominantní

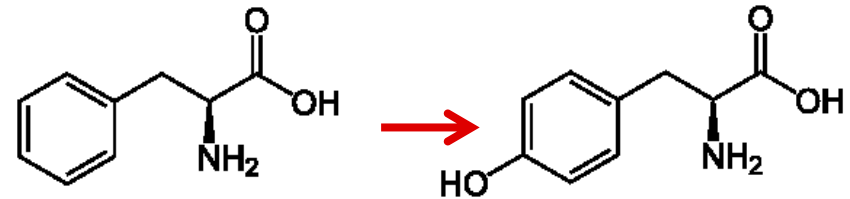
Alela S může být dominantní, recesivní, kodominantní nebo superdominantní v závislosti na měřeném fenotypu a na prostředí.

Dominance/recesivita není vnitřní vlastností alely – ve vztahu genotypu a fenotypu je rozhodující kontext!

„Jednoduché“ mendelovské fenotypy – fenylketonurie (PKU)

fenylalanin hydroxyláza: Phe → Tyr
... několik mutací způsobujících ztrátu funkce

kk homozygot:
fenylketony v moči
bledší pokožka (Tyr → melanin)
mentální retardace

potrava bez Phe → bez retardace

po ukončení vývoje mozku PKU nezpůsobí
retardaci ⇒ interakce genotypu *kk*
s prostředím se během ontogeneze
mění

„Jednoduché“ mendelovské fenotypy – fenylketonurie (PKU)

díky dietě můžou mít *kk* matky děti, ale v krvi velké množství Phe a fenylketonů $\Rightarrow$ potomci *Kk*, za normálních okolností bez retardace, se rodí s mentálním postižením

$\Rightarrow$ z genotypu nelze predikovat fenotyp

$\Rightarrow$ nedědí se *znak mentální retardace*, ale *odpověď* na prostředí (potrava, maternální prostředí)

„Jednoduché“ mendelovské fenotypy – kurděje

Přestože kurděje jsou stejně jako PKU způsobeny geneticky, PKU považována za *genetickou* poruchu, kdežto kurděje za chorobu *vyvolanou prostředím* → PROČ?

„Jednoduché“ mendelovské fenotypy – kurděje

Protože jsme všichni homozygotní pro neschopnost syntézy vitamínu C a nedostatek vit. C je vzácný, naopak frekvence homozygotů *kk* je nízká a Phe v potravě prakticky všudypřítomný.

⇒ **Vzácnější komponenta na populační úrovni způsobuje silnější asociace s fenotypem:**
u kurdějí = prostředí (tj. absence vit. C),
u PKU = genotyp (tj. homozygot *kk*)

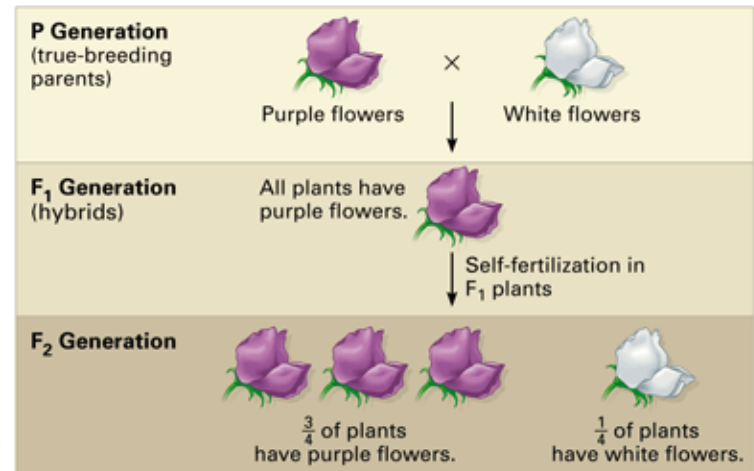
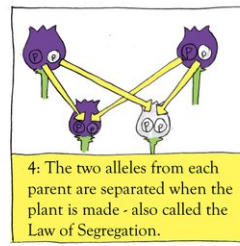
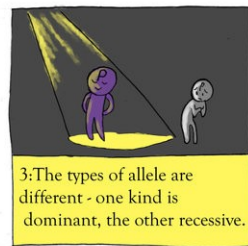
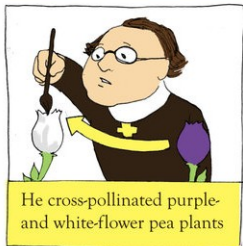
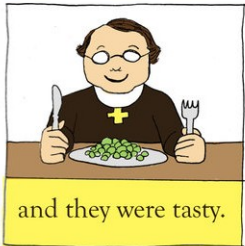
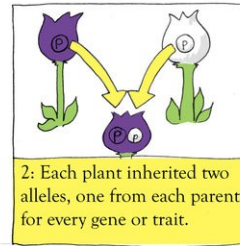
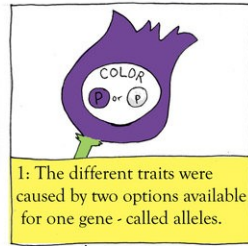
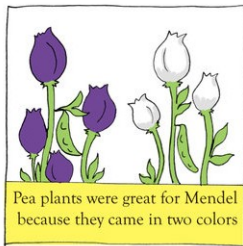
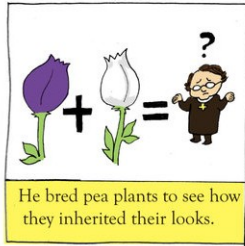
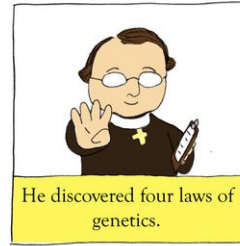
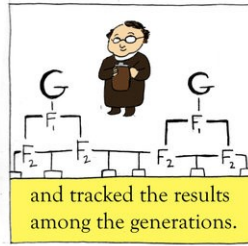
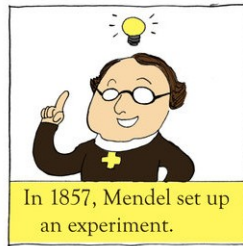
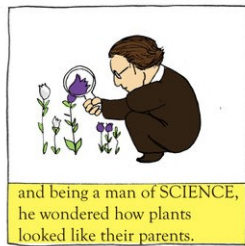

Na populační úrovni nesledujeme kauzalitu fenotypů, ale příčiny fenotypové variability.

Ize oddělit „*nature* vs. *nurture*“

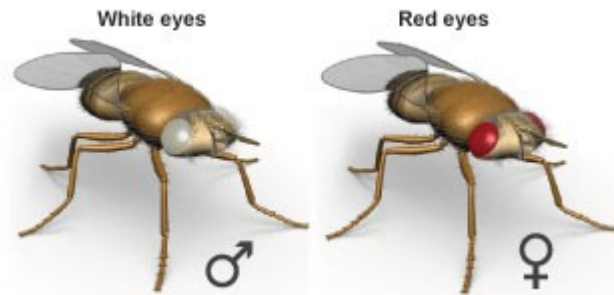
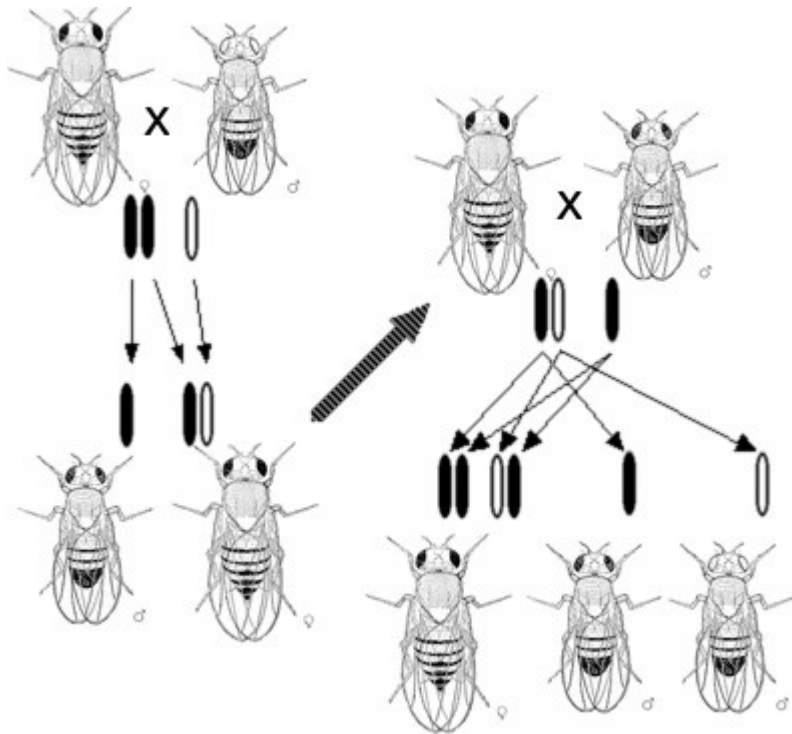
nelze oddělit „*nature* vs. *nurture*“

GENETIKA KVANTITATIVNÍCH ZNAKŮ

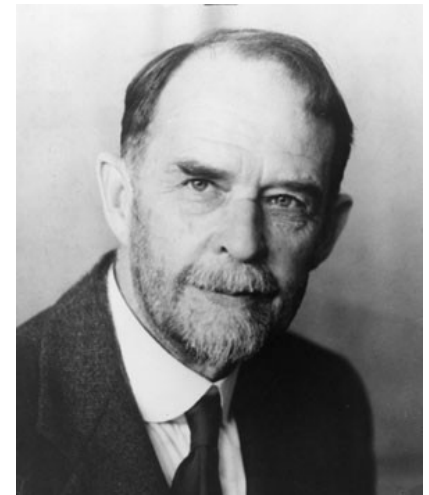

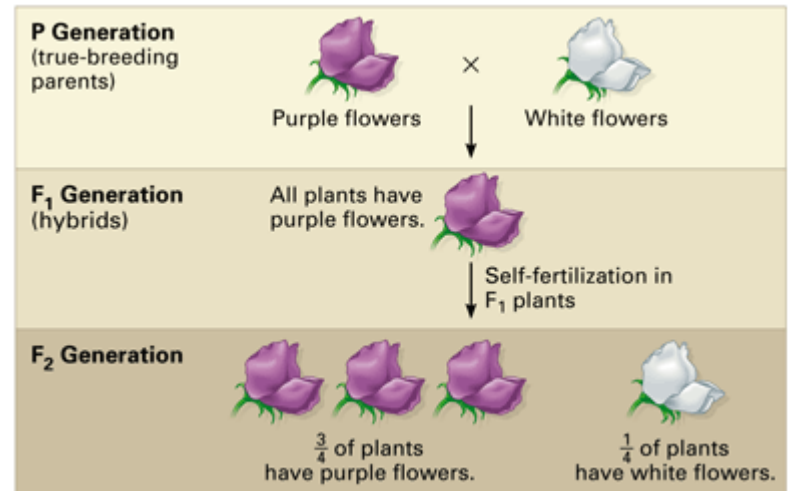
mendelisté

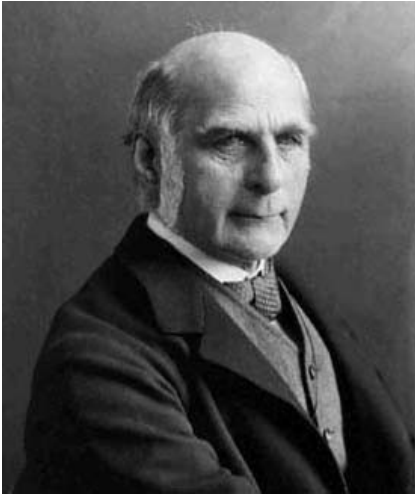
W. Bateson

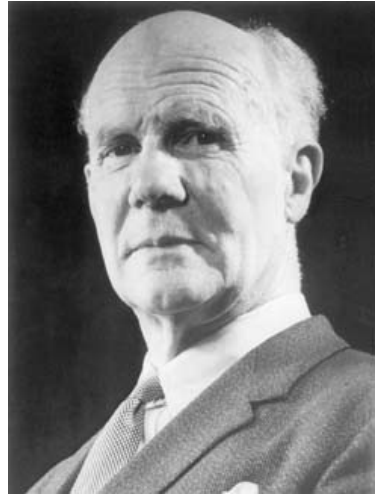
T.H. Morgan

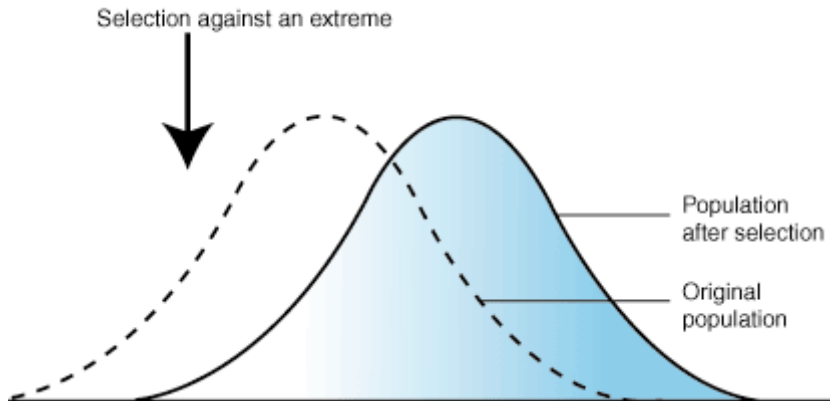
biometrikové

F. Galton

K. Pearson

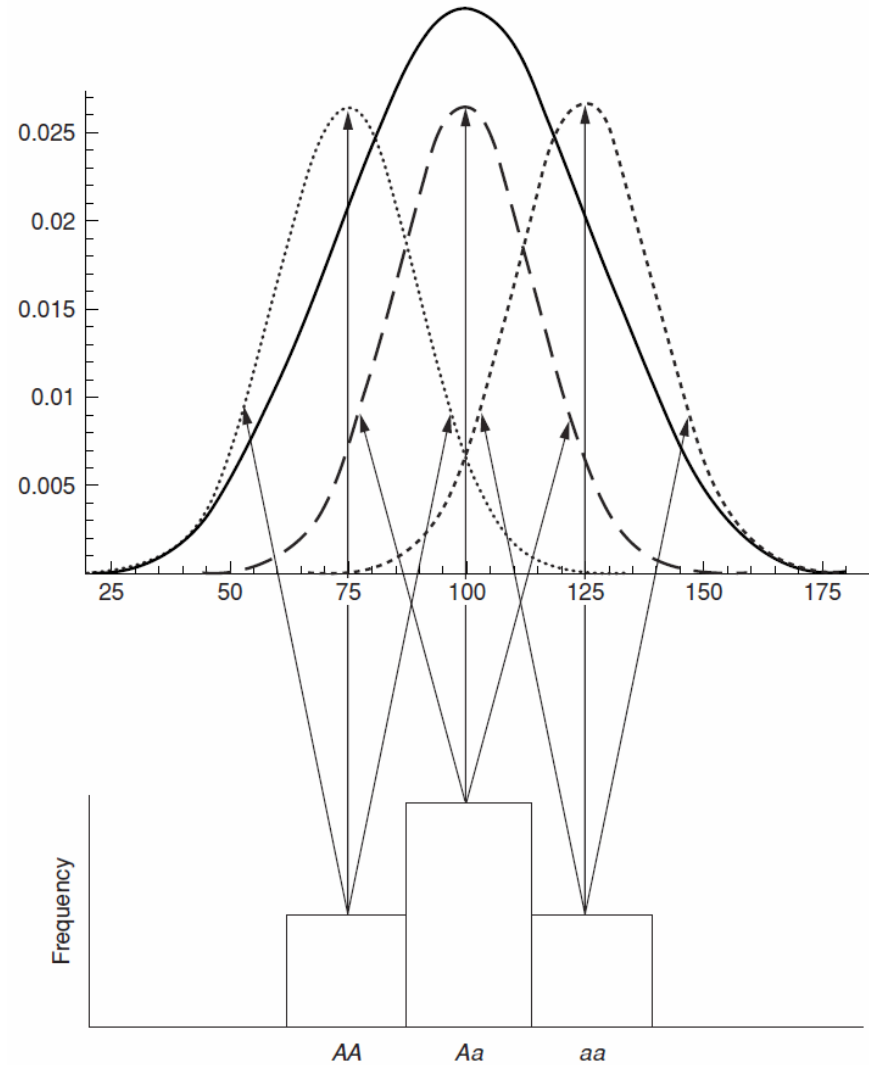

R.A. Fisher

vliv prostředí

Ronald A. Fisher (1918)

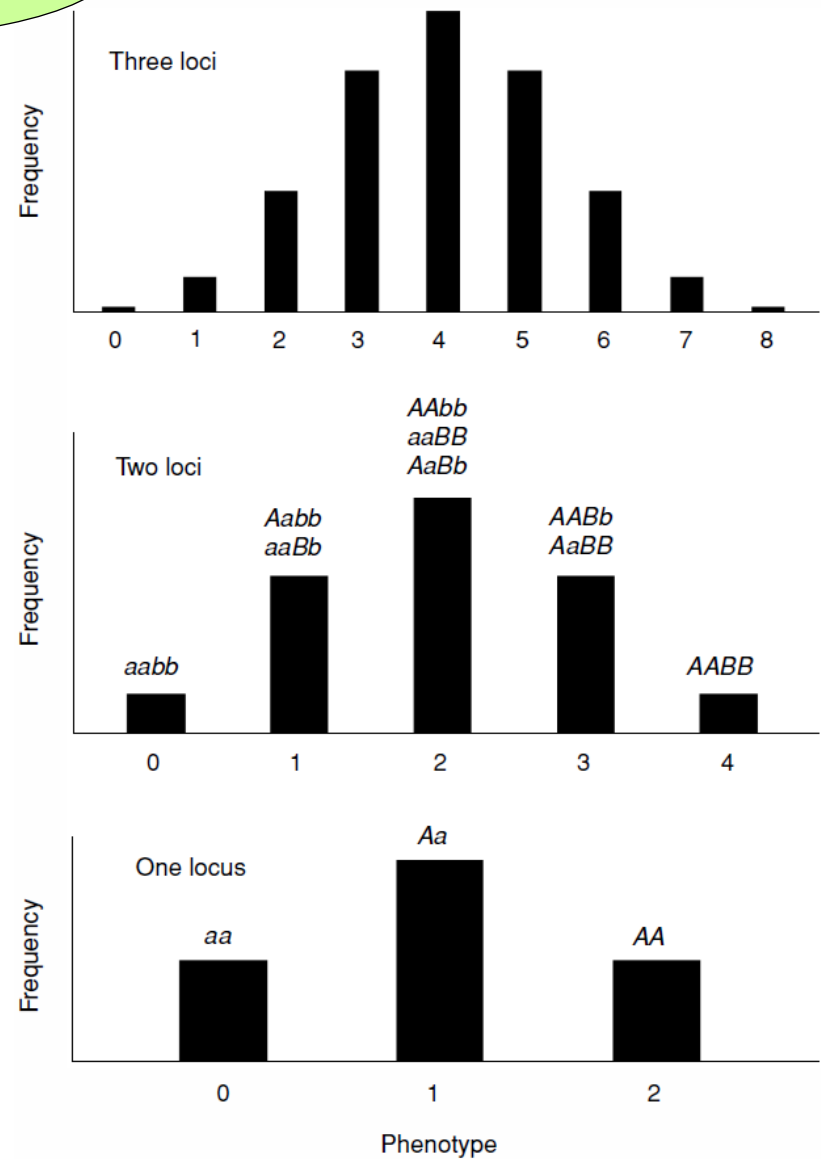

R.A. Fisher

více genů

Ronald A. Fisher (1918)

např. 6 lokusů s úplnou dominancí
→ 7 fenotypových tříd
(0, 1, 2, ..., 6 dominantních alel)

Jsou všechny mendelovské znaky skutečně „kvalitativní“?

	Height	Seed Shape	Seed Color	Seed Coat Color	Pod Shape	Pod Color	Flower Position
Dominant	 Tall	 Round	 Yellow	 Green	 Inflated (full)	 Green	 Axial
Recessive Trait	 Short	 Wrinkled	 Green	 White	 Constricted (flat)	 Yellow	 Terminal

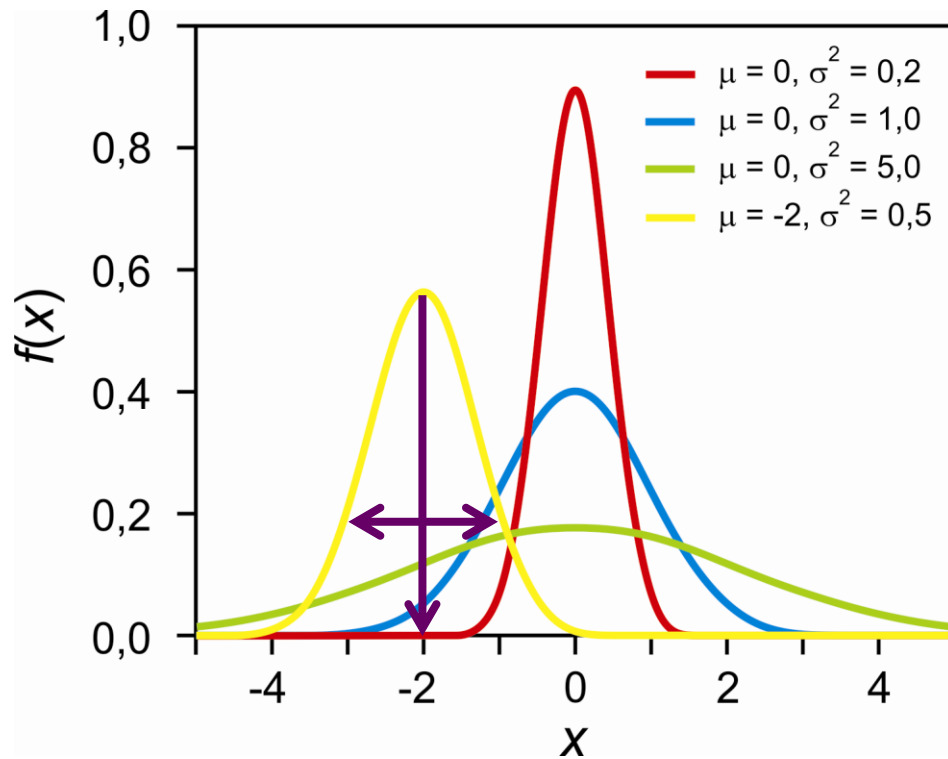
Centrální limitní věta (*central limit theorem*)

normální rozdělení

průměr (μ)

rozptyl (σ^2)

Galtonova
deska

FENOTYP = GENOTYP + PROSTŘEDÍ

$$\sigma_P^2 = \sigma_G^2 + \sigma_E^2$$

= podíl celkové fenotypové variability, kterou lze vysvětlit genotypem

$$\sigma_G^2 = \sigma_A^2 + \sigma_D^2 + \sigma_E^2$$

aditivní rozptyl

dominanční rozptyl

pokud více lokusů: $\sigma_P^2 = \sigma_A^2 + \sigma_D^2 + \sigma_I^2 + \sigma_E^2$

epistatický rozptyl

+ kovariance genotypu s prostředím, případně další kovariance

Pozor, „dominance“ a „epistáze“ jsou rezidua, tj. nemají stejný význam jako v mendelovské genetice:

$$\sigma_E^2 = \sigma_P^2 - \sigma_G^2$$

E = vše, co nelze vysvětlit genotypem

$$\sigma_D^2 = \sigma_G^2 - \sigma_A^2$$

D = část genetického rozptylu, který nelze vysvětlit aditivním rozptylem

$$\sigma_I^2 = \sigma_G^2 - \sigma_A^2 - \sigma_D^2$$

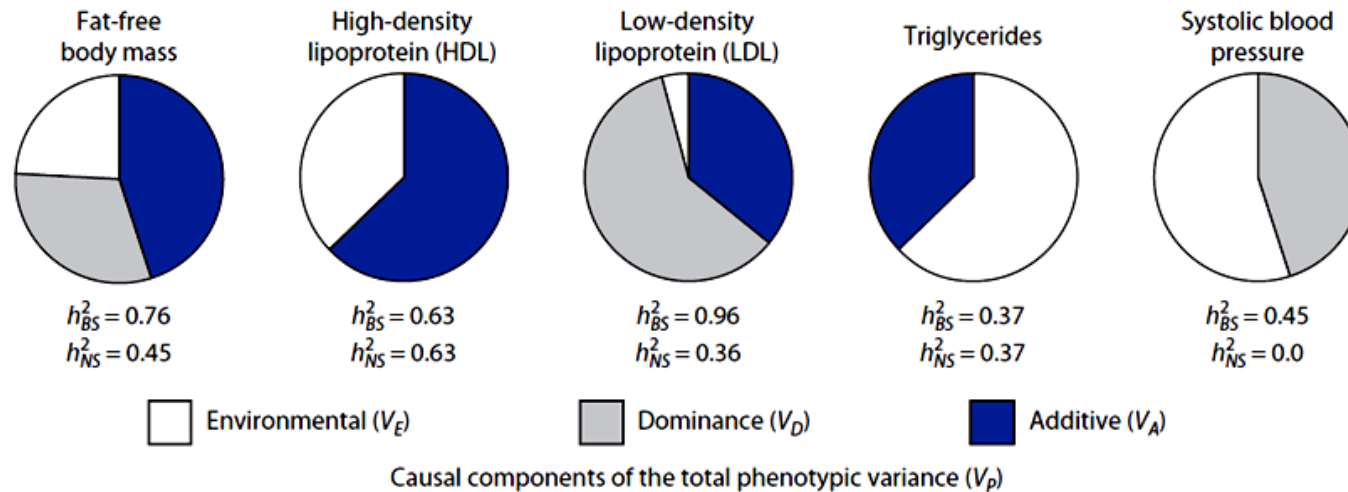
I = část genetického rozptylu, který nelze vysvětlit aditivním ani dominantním rozptylem

Heritabilita (dědivost), h^2

v širším smyslu:
$$h^2 = \frac{\sigma_G^2}{\sigma_P^2}$$

v užším smyslu:
$$h^2 = \frac{\sigma_A^2}{\sigma_P^2}$$

V praxi se heritabilita zpravidla uvažuje jen v užším smyslu

Figure 9.8 Broad-sense and narrow-sense heritabilities for five blood-pressure-related quantitative traits in humans. Each pie chart divides the total phenotypic variation (V_p) into its causal components of dominance (V_D) and additive (V_A) genotypic variance, as well as environmental variance (V_E). These heritabilities were estimated in a small population of Hutterites, a self-reliant, communal group of Anabaptists that traces its origins to followers of Jakob Hutter who fled Austria in the sixteenth century to escape religious persecution. Today, Hutterites live in Canada and North America. The 806 individuals in this study are descendants of 64 ancestors so that many individuals have a non-zero probability of sharing a genotype that is identical by descent because their parents are distantly related. This improves the precision of estimates of dominance variance. Estimates from Abney et al. (2001).

Heritabilitu lze vyjádřit i pomocí selekční difference a selekční odpovědi:

selekční difference = intenzita selekce: $S = \mu_p - \mu$

selekční odpověď:

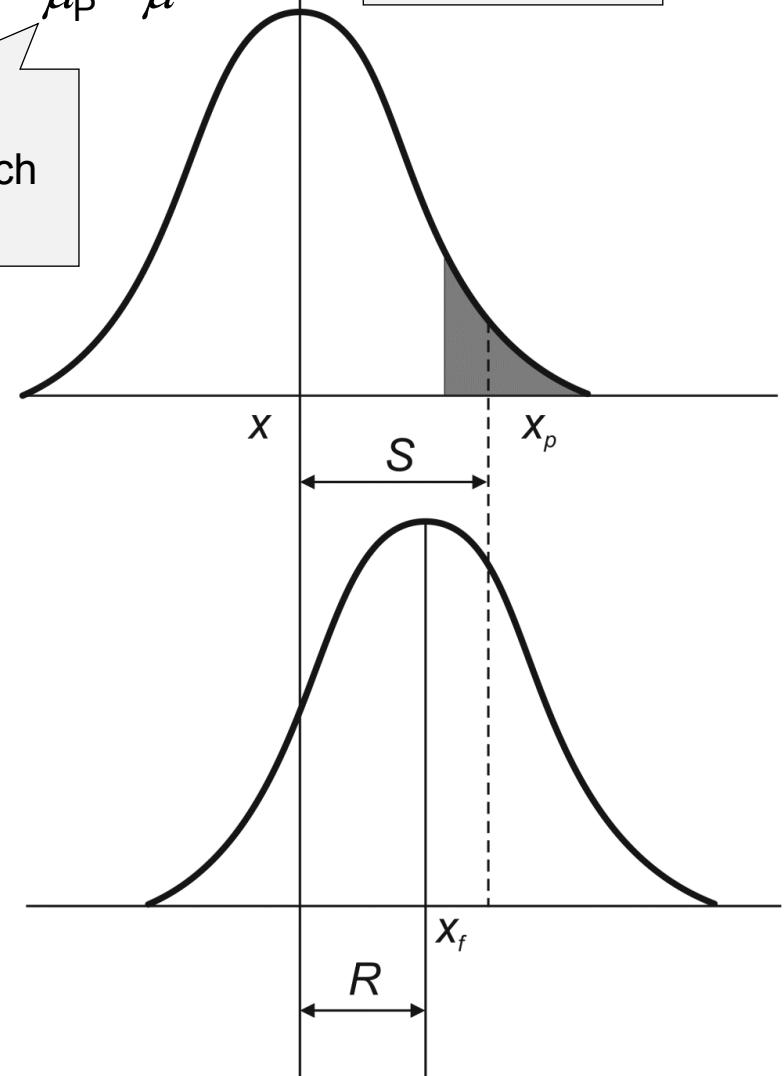
$$R = \mu_o - \mu$$

průměr potomků
selektovaných
rodičů

průměr celé
populace

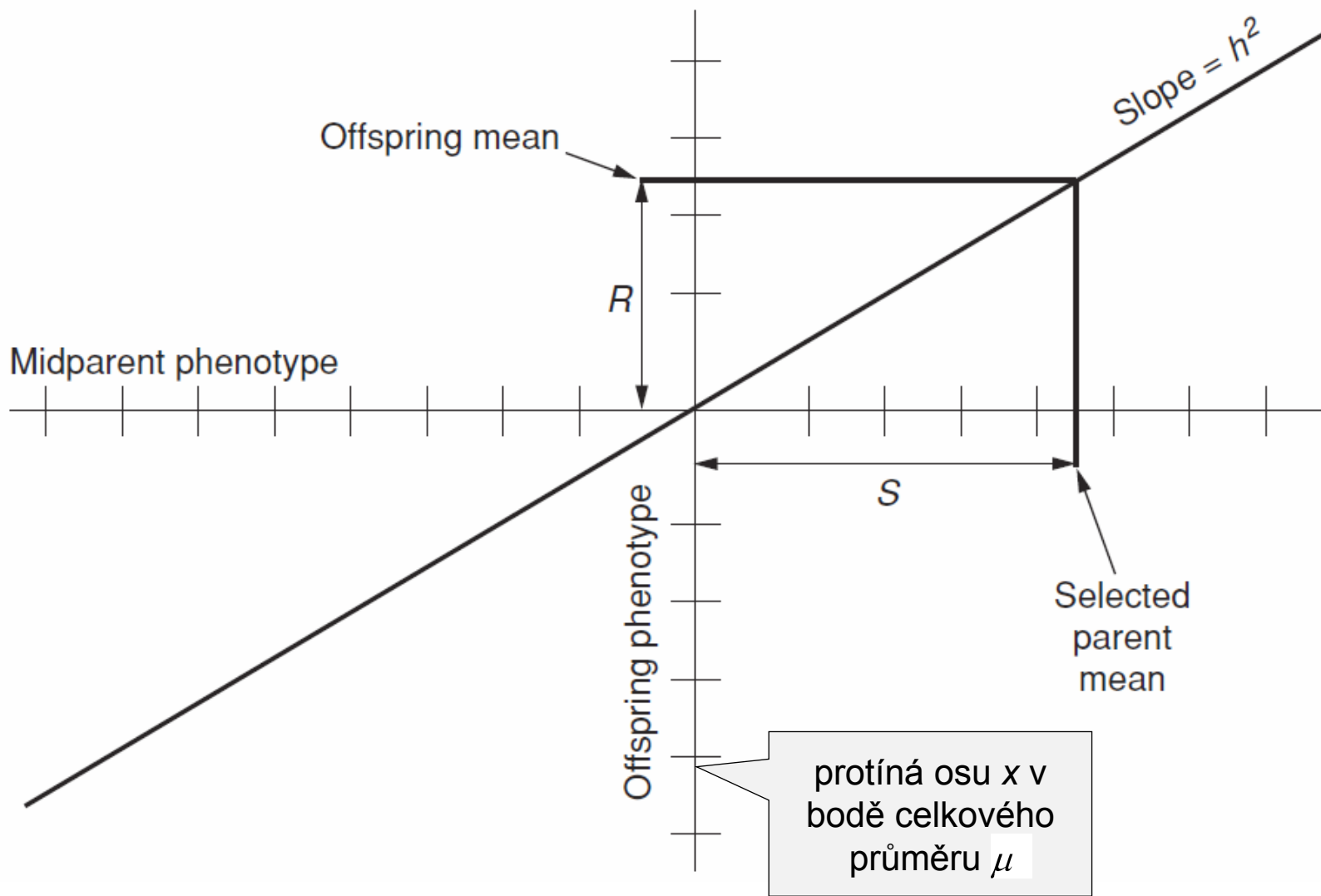
průměr
selektovaných
rodičů

průměr celé
populace

odpověď na selekci je dána její silou
váženou dědivostí: $R = Sh^2 \Rightarrow$

heritabilita: $h^2 = R/S$

znaky spojené s fitness (přežívání, počet potomků)

nízké heritability

fyziologické (např. účinnost metabolismu, procento tuku v mléce, koncentrace sérového cholesterolu)

behaviorální (např. rodičovská péče, rozmnožování, fototaxe)

morfologické (např. velikost těla, výška, počet štětin)

vysoké heritability

Důvod?

- dlouhodobý selekční tlak vyčerpá aditivní variabilitu u znaků spojených s fitness, ale ne u morfologických znaků
- relativní rozsah V_A , V_D a V_I je různý; ve skutečnosti nižší heritabilita znaků spojených s fitness způsobena vyšší úrovní V_D , V_I a V_E , ne nižším stupněm V_A

Pozor, heritabilita v jedné populaci může být odlišná od heritability v jiné populaci téhož druhu!

Různé populace → může být odlišný fenotyp

jiné alely?

jiné frekvence alel?

jiná prostředí?

jiný vztah genotyp-fenotyp?

nebo jejich vzájemné kombinace?

Fisherovská kvantitativní genetika založena na odchylkách od průměru ⇒

Protože heritabilita je vnitropopulační veličina, nemůže vysvětlit biologické příčiny fenotypových rozdílů mezi populacemi!

× Přesto často tvrzení, že když je znak dědivý v populacích s odlišnými průměry, je tento rozdíl dán (také) geneticky

Rozdíly v inteligenčním kvocientu (IQ):

Znamenají vysoké hodnoty dědivosti IQ, že mezipopulační rozdíly jsou způsobeny genetickými rozdíly?

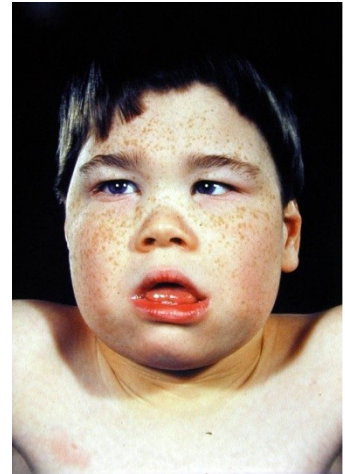

Skodak & Skeels (1949):

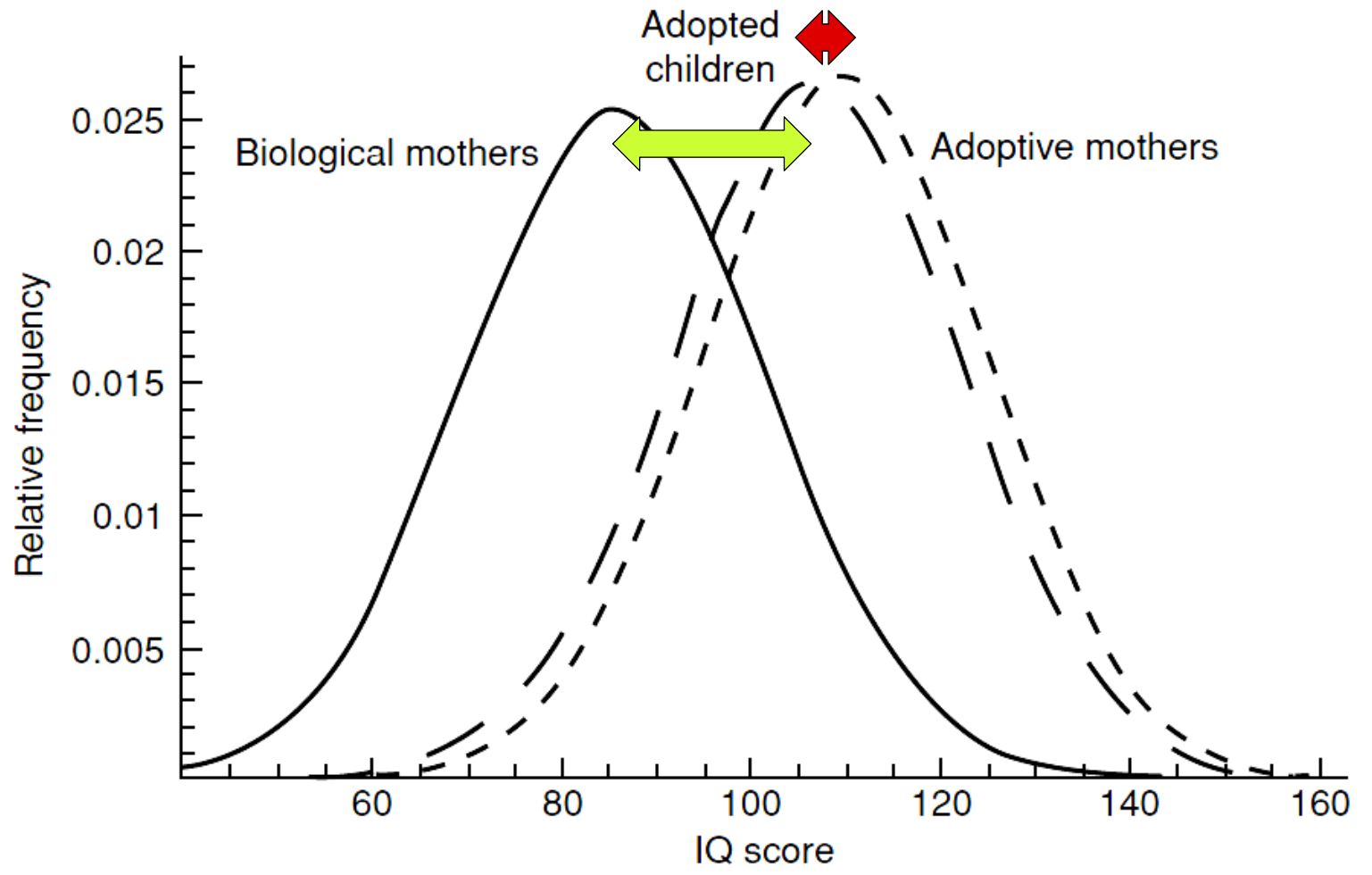
porovnání IQ adoptovaných dětí s jejich adoptivními i biologickými matkami

vysoká korelace mezi IQ dětí a jejich biologických matek
 $r = 0,44 \Rightarrow h^2 = 0,88$

$\Rightarrow$ ve skupině adoptovaných dětí je hlavním determinantem genetická složka

Je IQ určeno geneticky i na individuální úrovni?
Žádné vlivy prostředí?

globální průměr IQ = 100

průměr IQ biologických matek adoptivních dětí = 86

⇒ intenzita selekce $S = 86 - 100 = -14$

při heritabilitě 0,88 je selekční odpověď $R = -14 \times 0,88 = -12,32$

⇒ očekávané průměrné IQ adoptivních dětí by mělo být $100 + R = 87,68$

× ve skutečnosti prům. IQ dětí = 107, tj. skoro o 20 bodů víc

≈ prům. IQ jejich adoptivních matek

Proč?

biologické matky ze spodních socioekonomických příček × adoptivní matky z horních příček

⇒ prostředí adoptivních rodičů mělo signifikantní dopad na vzrůst průměrného IQ adoptivních dětí

Závěr:

- IQ má vysokou dědivost a fenotypová variabilita u adoptovaných dětí je způsobena především genetickou variabilitou
- IQ těchto dětí je silně ovlivněno prostředím

Jak to jde dohromady?

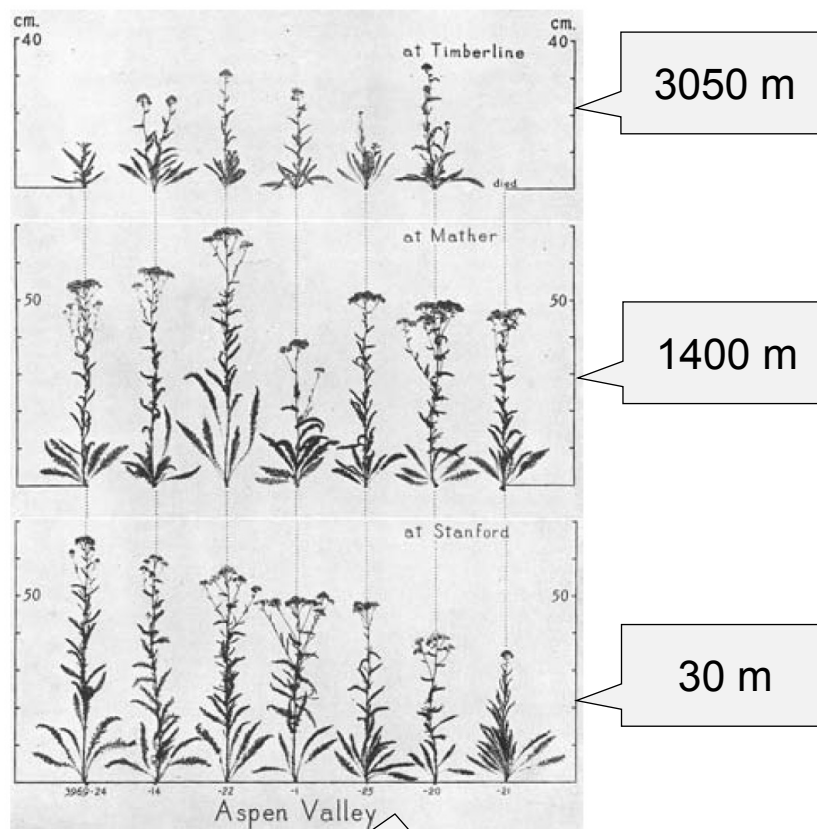
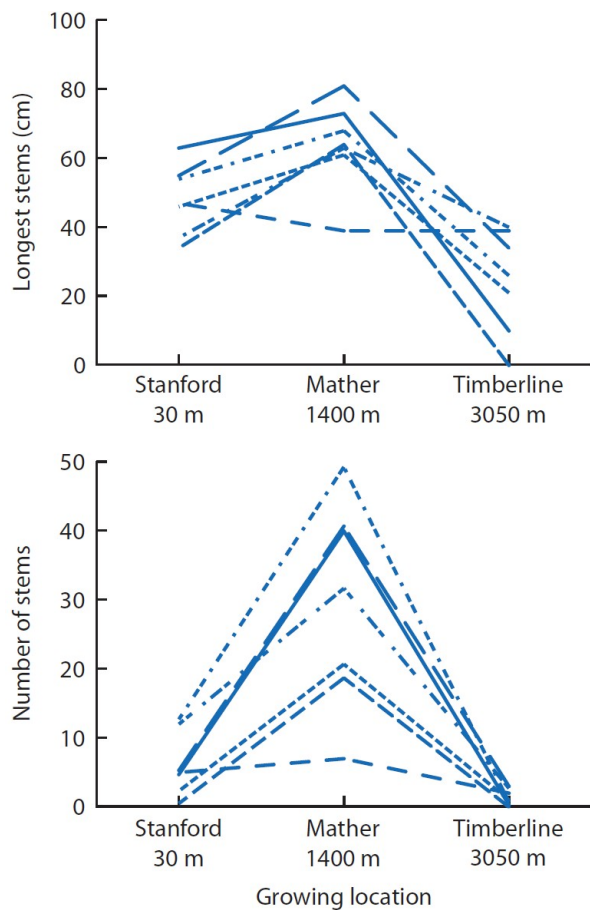
korelační koeficient měří párová srovnání ve vztahu k příslušnému populačnímu průměru $\Rightarrow$ matky s IQ pod průměrem 86 budou pravděpodobněji mít děti s IQ pod dětským průměrem 107 a naopak

prvním krokem výpočtu korelačního koeficientu je odečtení průměrů (86, 107) $\Rightarrow$ heritabilita je ovlivněna pouze odchytkami od průměru, ne průměrem samotným

Příklad odlišné reakce genotypů na prostředí: řebříček (*Achillea*) Clausen et al. (1948)

Aspen Valley: 1950 m n.m. → nařízkování a přesazení do různých nadmořských výšek

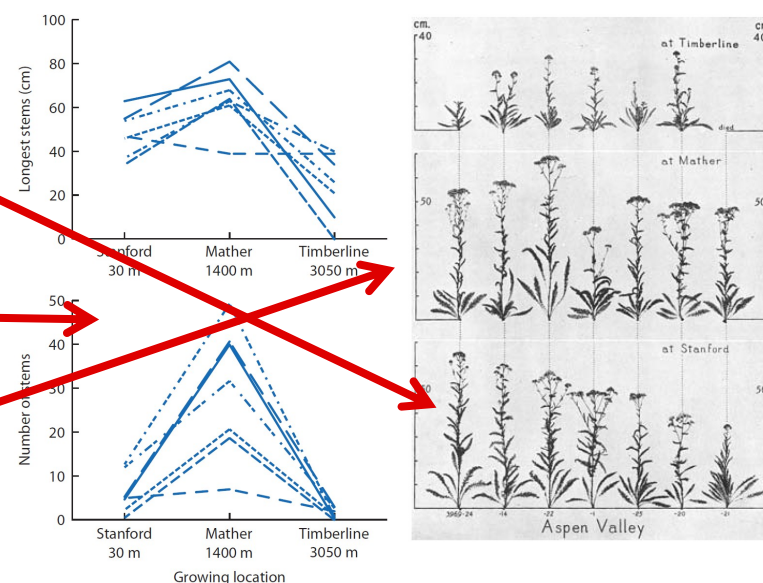
7 různých genotypů

Příklad odlišné reakce genotypů na prostředí: řebříček (*Achillea*) Clausen et al. (1948)

V_G : ve stejném prostředí různé fenotypy

V_E : průměrný fenotyp různý v odlišných prostředích

$V_{G \times E}$: genotypy na různá prostředí reagovaly odlišným způsobem

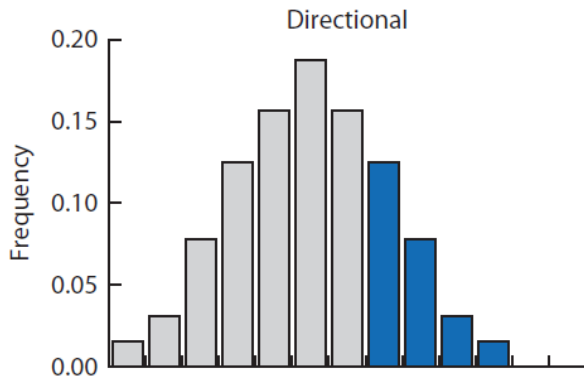

Fenotypová variabilita řebříčku v různých prostředích měla 3 příčiny – kombinace
fenotypových rozdílů mezi genotypy
fenotypových rozdílů mezi prostředími
rozdílů ve fenotypové změně genotypů pro odlišná prostředí

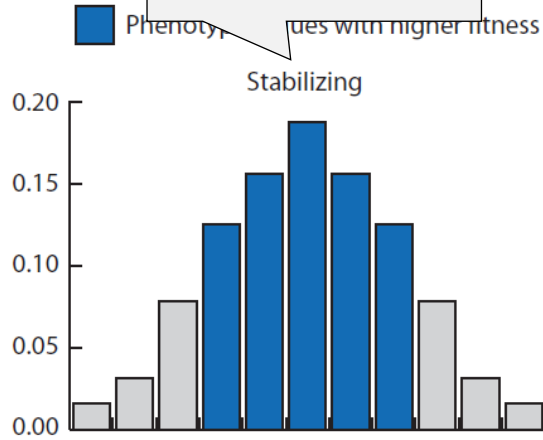
Fenotypová odpověď genotypu na faktory prostředí = **norma reakce**

Selekce působící na kvantitativní znaky:

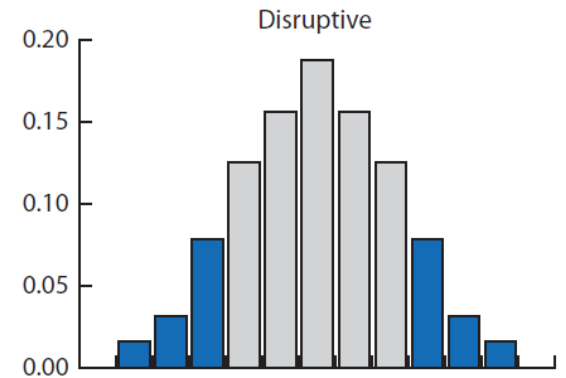
usměřující

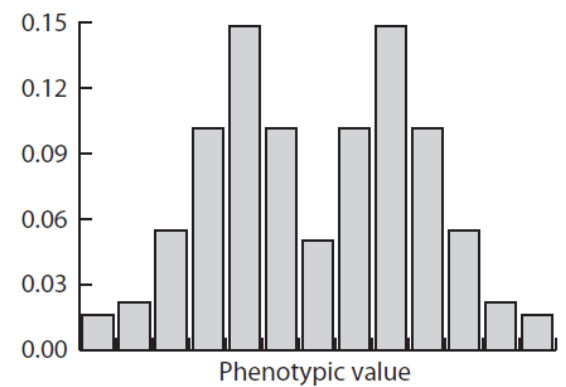
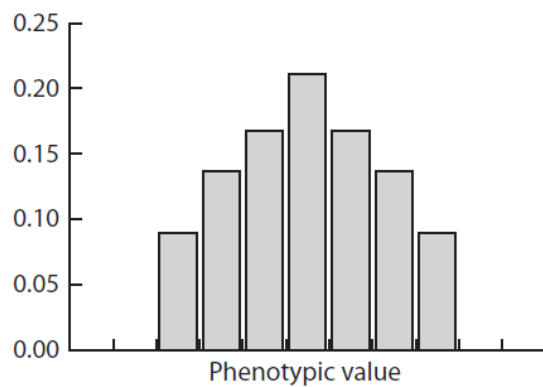
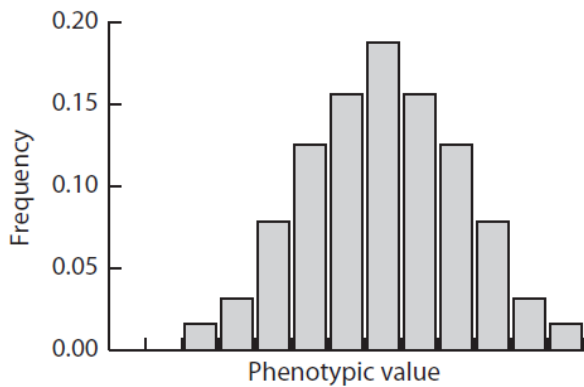
stabilizující

disruptivní

Continued selection and response over time

Lokusy kvantitativních znaků = QTL (*quantitative trait loci*)

asociace znaku s variantami molekulárních markerů (LD)

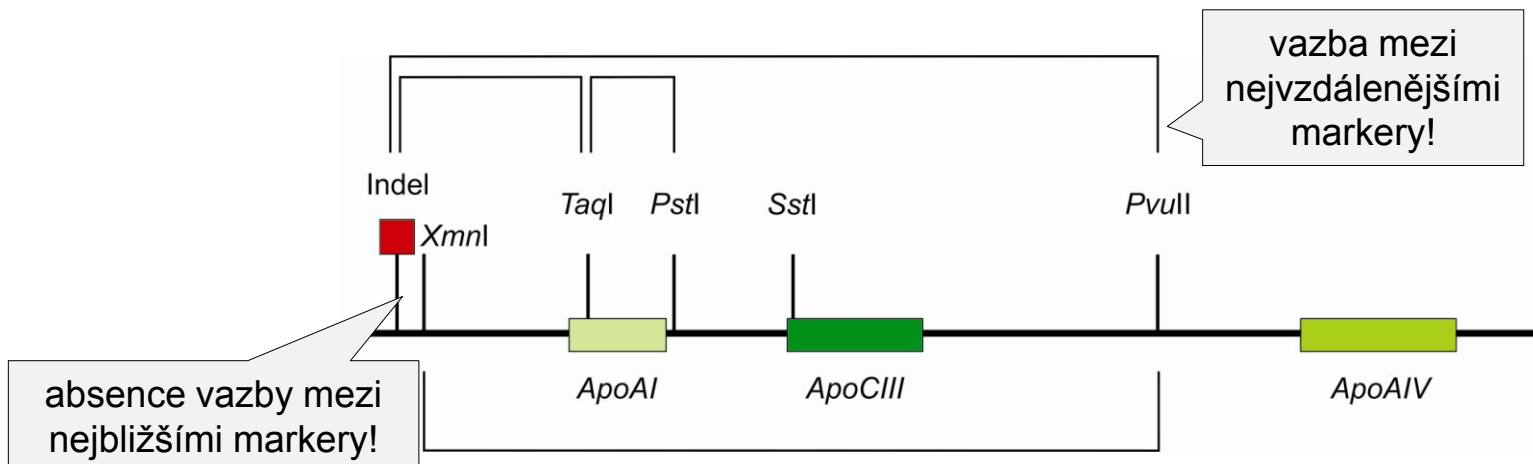
markery by neměly být součástí QTL a měly by být selekčně neutrální

nutná velká hustota markerů (< 5 cM)

problémy:

mnoho genů s malým účinkem, epistáze

někdy slabá korelace genetické a fyzické vzdálenosti (hlavně při podrobnějším mapování)

Lokusy kvantitativních znaků = QTL (*quantitative trait loci*)

problémy:

oblasti s častými mutacemi (většinou se předpokládá *infinite-alleles model*, stejná mutační rychlost v různých částech sekvence a stejná pravděpodobnost pro různé typy substitucí) $\Rightarrow$ výhodné vybírat populace, které prošly bottleneckem nebo efektem zakladatele

rozhodující míra fenotypového dopadu QTL (*major loci*, *minor loci*)
a míra rekombinace mezi markerem a QTL

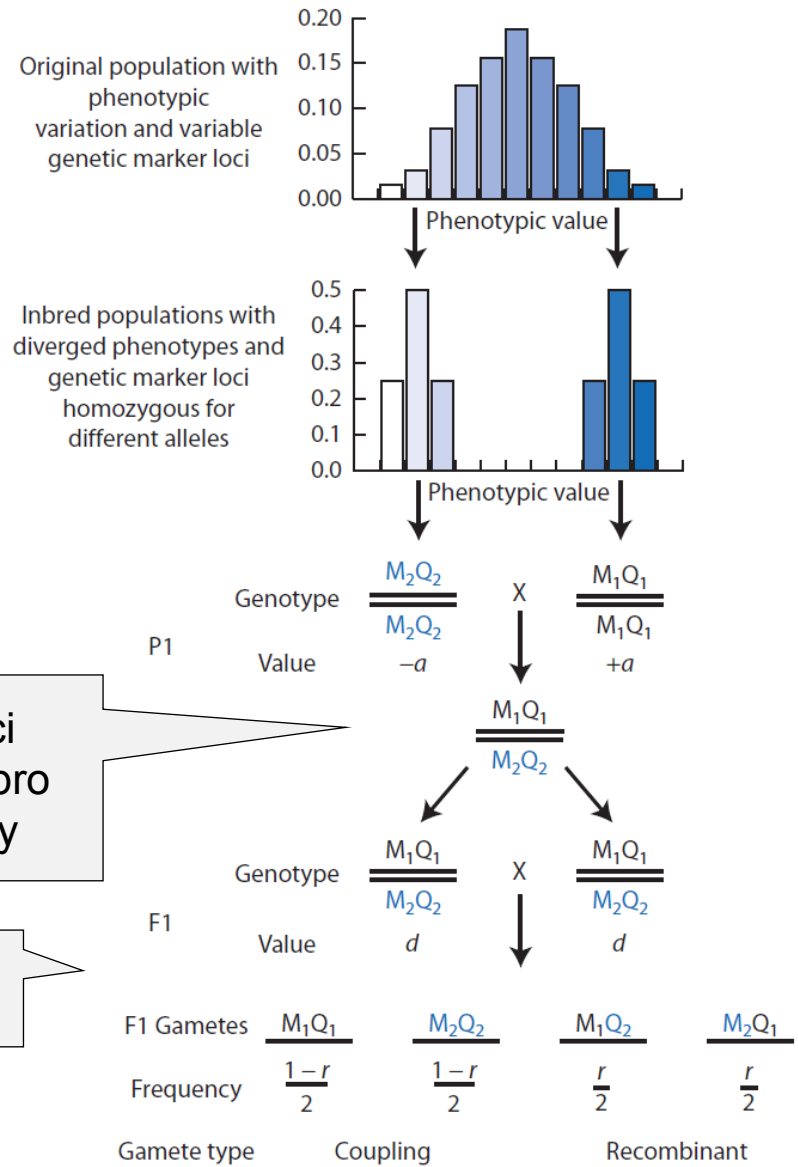
Mapování QTL pomocí jednotlivých markerů

F2 design (*recombinant inbred line design*)

2 inbrední linie s odlišným fenotypem i markery

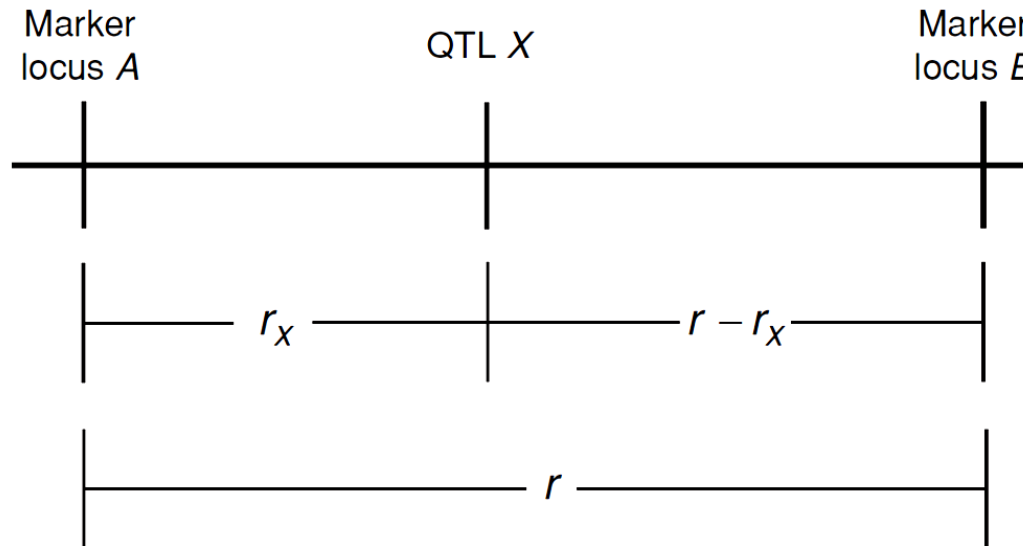
všichni jedinci heterozygotní pro QTL i markery

rekombinace

Mapování QTL pomocí mnoha markerů

Intervalové mapování (*flanking-marker QTL analysis*):

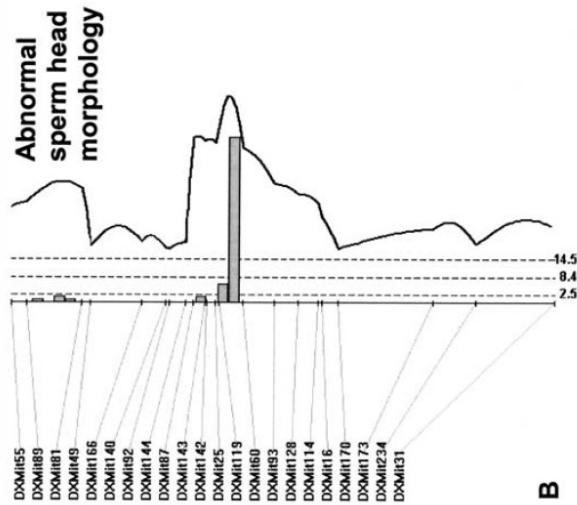

LOD skóre^{*)} = $\log_{10} [L(H_1)/L(H_0)]$ ... L = věrohodnost (*likelihood*)
H₀ = hypotéza, že v oblasti r_x není QTL, H₁ = QTL přítomen

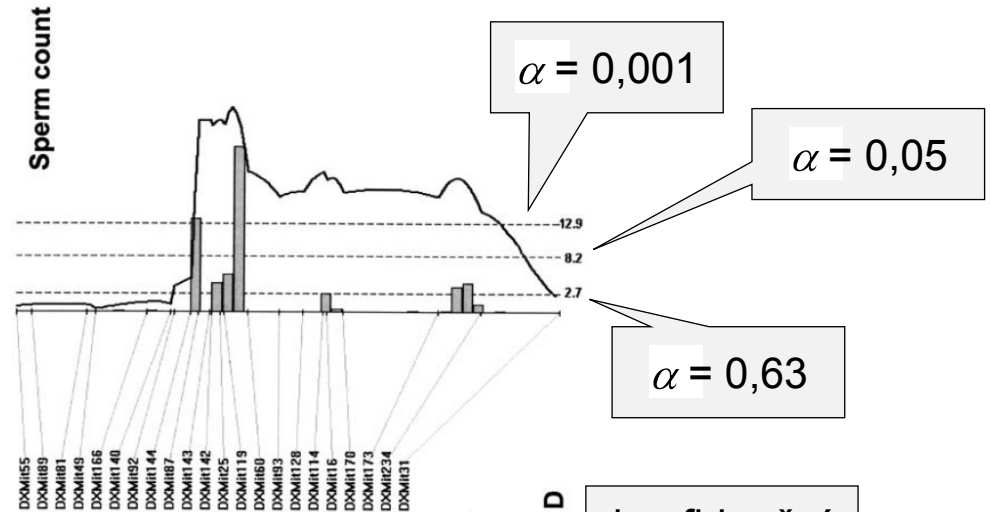
korekce pro vícečetné testy

^{*)} *logarithm of the odds*

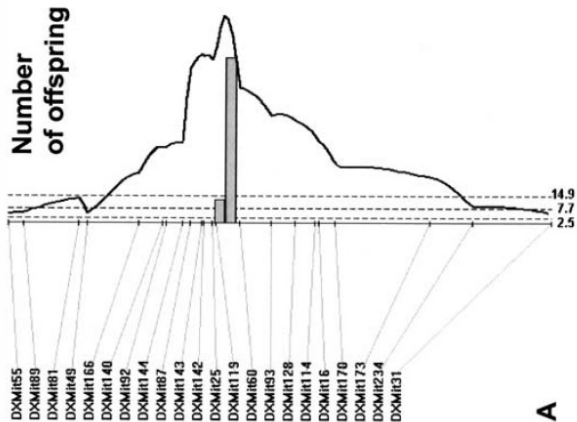
Storchová et al., *Mammalian Genome* (2004):

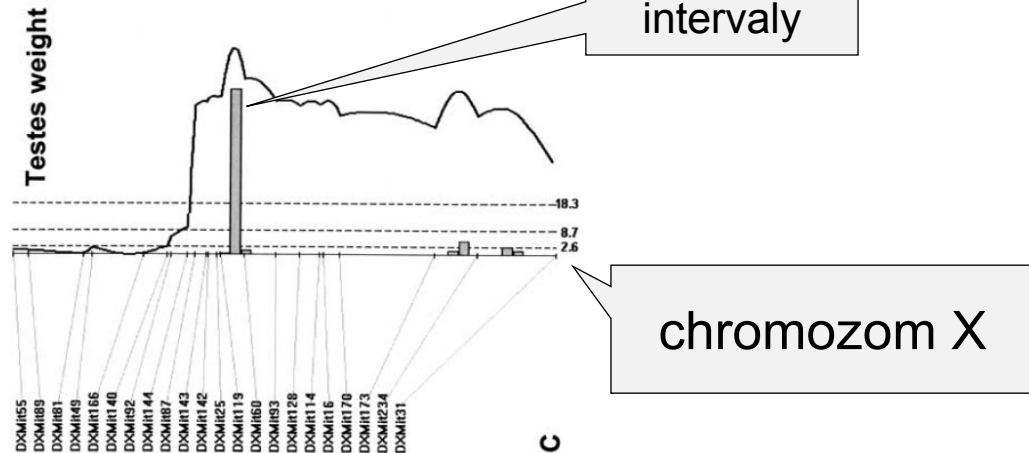
B

D

A

C

QTL, nebo QTR (*quantitative trait regions*)?

kandidátní geny (bohužel jen geny, které jsou známy)

problémy: pleiotropie a epistáze

např. lokus *ApoE* (apolipoprotein E):

hladina sérového cholesterolu, sérového β -lipoproteinu a sérových glyceridů; onemocnění srdečních cév (CAD), Alzheimer, onemocnění periferních cév, vývoj neuronových synapsí, náchylnost k roztroušené skleróze, optická neuropatie chronického glaukomu (zeleného zákalu), kognitivní funkce, riziko demence a periferní neuropatie po infekci HIV-1, věk propuknutí Huntingtonovy choroby, makulární degenerace, věk propuknutí schizofrenie, riziko poruchy z důvodu fetální jódové deficiencie, riziko a věk propuknutí Parkinsonovy choroby, sklon ke snížení kognitivních schopností po úrazu hlavy, odpověď na specifické typy virových nákaz a rezistence vůči malárii, reakce na léky, obezita atd.